অধ্যায় ৬ঃ ৰাষ্ট্ৰ

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ ৰাষ্ট্ৰৰ অর্থ আৰু পৰিচয়

৬.৪ ৰাষ্ট্ৰ

৬.৪.১ ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ

৬.৪.২ ৰাষ্ট্ৰৰ আন কিছুমান বৈশিষ্ট্য

৬.৫ ৰাষ্ট্ৰৰ সম্পর্ক

৬.৫.১ ৰাষ্ট্ৰ আৰু অন্য সংস্থাসমূহ

৬.৫.১.১ ৰাষ্ট্ৰ আৰু সংস্থাৰ মাজৰ প্ৰভেদ

৬.৫.১.২ ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ মাজৰ প্ৰভেদ

৬.৫.১.৩ ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজৰ মাজৰ প্ৰভেদ

৬.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি কি শিকিলোঁ

৬.৭ অধিক জানিবলৈ

৬.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৬.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ৰাষ্ট্ৰৰ অর্থ বুজি পাব
- ৰাষ্ট্ৰ আৰু সংস্থাৰ মাজৰ প্ৰভেদ নিৰূপন কৰিব পাৰিব
- ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ মাজত থকা পার্থক্য বুজি পাব
- ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজক পৃথক পৃথককৈ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- ৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট্য আলোচনা কৰিব পাৰিব ।

৬.২ পৰিচয়

সমাজত ক্ষমতাৰ প্ৰকৃতি আৰু বিতৰণ সম্পর্কে জানিবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণাটো স্পষ্টকৈ বুজাটো আৱশ্যক। ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণাটোৱে আমাৰ জীৱনত এটা গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ই সাধাৰণ লোকৰ ওপৰত বিভিন্ন ধৰণৰ কৰ আৰোপ কৰি বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ আন এচাম লোকক আমাৰ জীৱনবোৰত বৈধ হস্তক্ষেপ কৰাৰ ক্ষমতা অর্পন কৰে। এই বিশেষ ক্ষমতাভোগী শ্ৰেণীবোৰ

হ'ল অসামৰিক সেৱাৰ বিষয়া, আদালতৰ বিষয়া, আৰক্ষী বিভাগ ইত্যাদি। ৰাষ্ট্ৰই এনেবোৰ কৰৰ সহায়তে সাধাৰণ লোকৰ বাবে চিকিৎসালয়, বিদ্যালয়, পৰিবহণ আদিৰ দৰে সুবিধা আৰু সেৱাসমূহো গঢ়ি তোলে। এই অধ্যায়টিত আমি ৰাষ্ট্ৰৰ বিষয়ে বহলাই আলোচনা কৰিম।

৬.৩ ৰাষ্ট্ৰৰ অর্থ আৰু পৰিচয়

আমাৰ দৈনন্দিন কথোপকথনত আমি বহুবাৰ 'ৰাষ্ট্ৰ' শব্দটি ব্যৱহাৰ কৰোঁ। বিভিন্ন সময়ত ই বেলেগ বেলেগ অর্থ বুজায়। ৰাজনীতি বিজ্ঞানত 'ৰাষ্ট্ৰ' শব্দটিৰ এক অধিক সুনির্দিষ্ট তথা স্পষ্ট অর্থ আছে। ৰাজনীতি বিজ্ঞানত ৰাষ্ট্ৰ মানে হ'ল "এক সুনির্দিষ্ট অঞ্চলৰ ভিতৰত এখন স্বতন্ত্ৰ চৰকাৰৰ অধীনত ৰাজনৈতিকভাৱে সংগঠিত হোৱা এটা সম্প্ৰদায় নাইবা এখন সমাজ ।" কেৱল ৰাষ্ট্ৰৰ হাতত আইন প্ৰস্তুত আৰু প্ৰণয়ন কৰাৰ একচেটিয়া ক্ষমতা থাকে। ৰাষ্ট্ৰৰ সবাতোকৈ তাৎপর্যপূর্ণ বৈশিষ্ট্য সার্বভৌমত্বৰ পৰাই আইন প্ৰস্তুত তথা প্ৰণয়ন কৰিব পৰা ক্ষমতাটো উদ্ভৱ হয়। মেক্ক্লভাৰৰ মতে, "সামাজিক শৃংখলা বর্তাই ৰখা আৰু বিকশাই তোলাৰ মৌলিক সংগঠনটোৱেই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ। এই উদ্দেশ্য ফলৱর্তী কৰিবলৈ ইয়াৰ কেন্দ্ৰীয় অনুষ্ঠানটোৰ হাতত সম্প্ৰদায় এটাৰ অখণ্ড ক্ষমতা ন্যস্ত কৰা হয়।"

সংজ্ঞাঃ

মেক্স ৱেবাৰৰ মতে, "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এনে এটা মানৱ সম্প্ৰদায় যিটোৱে (সফলভাৱে) কোনো এক প্ৰদত্ত অঞ্চলৰ ভিতৰত শাৰীৰিক শক্তিৰ ৱৈধ প্ৰয়োগৰ একচেটিয়া অধিকাৰ দাবী কৰে।"

অ'গবার্নৰ ভাষাত, 'কোনো এক সুনির্দিষ্ট অঞ্চলত এক চৰম চৰকাৰৰ দ্বাৰা শাসিত সংগঠনটোৰ নামেই ৰাষ্ট্ৰ।"

ব্লাণ্টশ্লিৰ সংজ্ঞা অনুসৰি, "এটা সুনির্দিষ্ট অঞ্চলৰ ৰাজনৈতিকভাৱে সংগঠিত মানৱ সমষ্টিটোৱেই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ।"

উডৰ্' ৱিলচনৰ মতে, "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এডোখৰ নির্দিষ্ট ভূখণ্ডত আইনৰ বাবে সংগঠিত হোৱা মানৱ সমষ্টি।"

ব্ৰিউষ্টাৰৰ ভাষাত, "এটা নির্দিষ্ট অঞ্চল দখল কৰি থকা আৰু এখন সার্বভৌম চৰকাৰ থকা সংগঠিত মানুহৰ দলটোকে ৰাষ্ট্ৰ বুলি ক'ব পাৰি।"

গার্ণাৰৰ সংজ্ঞা অনুসৰি, "বাহ্যিক নিয়ন্ত্ৰণৰ পৰা মুক্ত এক সুনির্দিষ্ট ৰূপৰ অঞ্চল দখল কৰি থকা আৰু অভ্যাসপূর্বক আনুগত্য প্ৰদর্শন কৰা সংগঠিত চৰকাৰ এখন থকা মানৱ সম্প্ৰাদায়টোৱেই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ।"

চিঝ্ৱিকৰ ভাষাত, "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল চৰকাৰ আৰু শাসিতৰ ৰূপত সংগঠিত হৈ থকা মানুহৰ মিশ্ৰিত ৰূপ আৰু এক সুনির্দিষ্ট অঞ্চলত এনেদৰে ৰাজনৈতিকভাৱে সংগঠিত মানৱ সংস্থাবোৰে ঐক্যৱদ্ধভাৱে বাস কৰে।"

এৰিষ্ট'টলৰ সংজ্ঞা অনুসৰি ৰাষ্ট্ৰ হ'ল "এটা সুখী আৰু সন্মানীয় জীৱন বুজোৱা নিখুঁত

তথা স্বাৱলম্বী জীৱন কটাবলৈ পৰিয়াল আৰু গাওঁবোৰৰ মাজত ঘটা একত্ৰকৰণ।"

বার্জেছৰ মতে, "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল মানৱ জাতিৰ এটা নির্দিষ্ট অংশ।"

হোলাণ্ডৰ ভাষাত, "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল কোনো এক নির্দিষ্ট অঞ্চল দখল কৰি থকা মানুহৰ অসংখ্য সমষ্টি। এই মানৱ সমষ্টিবোৰে সংখ্যা গৰিষ্ঠৰ ইচ্ছা অথবা সংখ্যাগৰিষ্ঠ শ্ৰেণীটোক ইয়াৰ বিৰোধিতা কৰা যিকোনো সমষ্টিৰ বিৰুদ্ধে বর্তাই ৰাখে।"

অধ্যাপক লাস্কিৰ সংজ্ঞা অনুসৰি "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল চৰকাৰ আৰু ইয়াৰ অধীন প্ৰজা এই দুটা ভাগত বিভাজিত নির্দিষ্ট চাৰিসীমাৰ ভিতৰত থকা এখন সমাজ য'ত চৰম বলপ্ৰয়োগকৃত ক্ষমতাৰ দ্বাৰা সম্পর্কবোৰ নির্ধাৰণ কৰি লোৱা হয়।"

ৱিল'বীৰ মতে, "ৰাষ্ট্ৰ হ'ল ব্যক্তিৰ দ্বাৰা গঠিত যিকোনো সম্প্ৰদায়ৰ ওপৰত আৰু ব্যক্তি অথবা ব্যক্তি সমষ্টিৰ সামাজিক ক্ৰিয়াৰ ওপৰত নিয়ন্ত্ৰণ সাব্যস্ত কৰা এনে এক চৰম কর্তৃপক্ষ যিটোৱে নিজৰ ক্ষেত্ৰত এনে কোনো নিয়ন্ত্ৰণ প্ৰযোজ্য হ'বলৈ নিদিয়ে।"

ওপৰৰ সংজ্ঞাবোৰৰ ভিত্তিত আমি ক'ব পাৰোঁ যে ৰাষ্ট্ৰ হ'ল মানৱ সংস্থাবোৰৰ এক ৰাজনৈতিক ৰূপ। ৰাষ্ট্ৰৰ সহায়ত এখন সমাজে চৰকাৰ নামৰ অভিকৰণটো গঠন কৰে আৰু ইয়াৰ অধীনত সংগঠিত হয়। ৰাষ্ট্ৰই এক নির্দিষ্ট চাৰিসীমাৰ ভিতৰৰ অঞ্চলবোৰত বৈধ সার্বভৌমত্বৰ দাবী কৰে, সমাজৰ সকলো সদস্যৰ ওপৰত কর্তৃত্ব চলায়, নিজৰ বৈধ নিয়ন্ত্ৰণ ফলপ্ৰসূভাৱে বর্তি থকাটো সুনিশ্চিত কৰিবলৈ প্ৰয়োজন অনুসৰি শাৰীৰিক শক্তি প্ৰয়োগৰ অধিকাৰ লাভ কৰে।

৬.৪ ৰাষ্ট্ৰ

৬.৪.১ ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ

ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য চাৰিটা হ'ল - জনসংখ্যা, নির্দিষ্ট ভূখণ্ড, সার্বভৌমত্ব আৰু চৰকাৰ। এই বৈশিষ্ট্যকেইটাৰ বিষয়ে আমি বহলাই আলোচনা কৰিম।

➢ জনসংখ্যা (Population) ঃ ৰাষ্ট্ৰ মানুহৰ দ্বাৰা গঠিত। কিন্তু ৰাষ্ট্ৰ এখন গঠন কৰিবলৈ কিমান মানুহৰ প্ৰয়োজন সেই বিষয়ে প্ৰশ্ন উঠিব পাৰে। এখন ৰাষ্ট্ৰত নিচেই কম সংখ্যক অথবা বিপুল সংখ্যক মানুহ থাকিব পাৰেনে? জনসংখ্যাৰ পৰিমাণ সলনি কৰিব পৰা কাৰকবোৰ কি কি আৰু এই কাৰকবোৰে ৰাষ্ট্ৰক কেনেদৰে প্ৰভাৱিত কৰে?

একেবাৰে কমসংখ্যক লোকেৰে সৃষ্ট ৰাষ্ট্ৰ এখনে অধিক মানৱ শক্তিসম্পন্ন ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ পৰা নিজৰ স্বতন্ত্ৰতা ৰক্ষা কৰাত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হ'ব নাইবা স্বতন্ত্ৰতা ৰক্ষা কৰাটো অসম্ভৱ হ'ব পাৰে। কিন্তু পর্যবেক্ষণৰ পৰা গম পোৱা গৈছে যে প্ৰযুক্তিগতভাৱে উন্নত ক্ষুদ্ৰ ৰাষ্ট্ৰবোৰে জনসংখ্যাৰ দিশেৰে বৃহৎ কিন্তু অনগ্ৰসৰ প্ৰতিপক্ষ ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ সৈতে সমতা স্থাপন কৰি নিজ অস্তিত্ব বর্তাই ৰাখিব পাৰে। ইয়াৰ পাচত আহে সাংস্কৃতিক

দিশৰ দৰে অন্য দিশবোৰ চালি-জাৰি চোৱাৰ বিষয়টো। আধুনিক পৰিস্থিতিত দেশৰ নাগৰিকৰ সংখ্যাটোৰ দৰেই সংস্কৃতিকে ধৰি অন্য দিশবোৰো বিবেচনা কৰি চোৱা দৰকাৰ। সাংস্কৃতিক দিশবোৰে একে বৈশিষ্ট্য প্ৰদৰ্শন কৰা আৰু ভিন্ন বৈশিষ্ট্য প্ৰদৰ্শন কৰা মানৱ গোটবোৰৰ মাজৰ প্ৰভেদ বুজাত সহায় কৰে। ইয়াৰ উপৰি সাংস্কৃতিক দিশত থকা সমৰূপতাই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ বৰ্তাই ৰখাৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰক। একে বৈশিষ্ট্য প্ৰদৰ্শনকাৰী মানৱ গোটবোৰে কোনো এক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ মৌলিক নীতিবোৰত সম্পূৰ্ণ সহমত প্ৰদান কৰিব পাৰে। এনে মানৱ গোটবোৰে পৰস্পৰৰ মাজত সংযোগ স্থাপন কৰিবলৈ আৰু মিলা-প্ৰীতিৰে বসবাস কৰিবলৈ সক্ষম হয়। আনহাতে, বিভিন্ন জাতি, জাতীয়ত্ব, ধৰ্ম, ভাষা আৰু পৰম্পৰাৰ লোকেৰে গঠিত ৰাষ্ট্ৰ এখনত বিভিন্ন আভ্যন্তৰীণ সমস্যাৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে নাইবা ঘৰুৱা আৰু আন্তৰ্জাতিক পৰ্যায়ৰ অসুবিধা সৃষ্টি হোৱাৰ সময়ত সকলোৰে ওপৰত তীব্ৰ মানসিক চাপ পৰিব পাৰে। সমৰূপী মানৱ গোটবোৰে ৰাজনৈতিক স্বতন্ত্ৰতা উপভোগ নকৰিবও পাৰে। তেওঁলোক এখন বৃহত্তৰ ৰাষ্ট্ৰ অথবা সাম্ৰাজ্যৰ অংশ হৈ ৰৈ যাব পাৰে। কিন্তু যদি সাংস্কৃতিকভাৱে একৰূপী বৈশিষ্ট্যধাৰী মানৱ দলবোৰৰ জাতীয়ত্বই ৰাজনৈতিক একতা তথা স্বতন্ত্ৰতা স্থাপনত সহায় কৰে তেন্তে ই এখন ৰাষ্ট্ৰ আৰু জাতীয় ৰাষ্ট্ৰত পৰিণত হয়।

অৰ্থাৎ, দেশ এখনৰ জনসংখ্যাই এটা সাধাৰণ ৰাজনৈতিক বিশ্বাস মানিবও পাৰে অথবা নামানিবও পাৰে। কিন্তু যিবোৰ দেশত এই বিশ্বাস মানি চলা হয় সেই দেশৰ জনসাধাৰণে জনসংখ্যাৰ সবাতোকৈ সুস্থিৰ সংগঠন একোটা গঢ়ি তুলিব পাৰে. এই সুস্থিৰতাই দেশৰ ৰাজনীতিৰ লগতে চৰকাৰৰ সুস্থিৰতাকো প্ৰভাৱিত কৰে।

➢ নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড (Territory) ঃ এখন ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হ'ল নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড। কেৱল জনসংখ্যাৰে এখন ৰাষ্ট্ৰ গঠন কৰিব নোৱাৰি। কোনো অঘৰী অথবা যাযাবৰ সম্প্ৰদায়ে ৰাষ্ট্ৰ গঠন নকৰে। ৰাষ্ট্ৰ গঠন কৰিবলৈ মানৱ সমষ্টি এটাই কোনো এডোখৰ স্থানত স্থায়ীভাৱে বসতি স্থাপন কৰিব লাগিব। এডোখৰ উমৈহতীয়া ভূখণ্ড হ'ল মানুহক একত্ৰিত কৰি ৰাখিব পৰা এক বৃহৎ শক্তি। ই মানুহৰ কাম-কাজ তথা আচৰণ একত্বৰ সৃষ্টি কৰে। ই মানুহৰ সামাজিক তথা ৰাজনৈতিক উভয় জীৱনতে এক ধৰণৰ ঐক্যৱদ্ধ শক্তিৰ উদ্ৰেক কৰে আৰু এই শক্তিক সুদৃঢ় কৰি ৰাখে।

ৰাষ্ট্ৰক আন এটা কাৰণত এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ডৰ প্ৰয়োজন হয়। সকলো ৰাষ্ট্ৰকে ৰাজহৰ প্ৰয়োজন। মাটি নাথাকিলে ৰাজহ সংগ্ৰহৰ উৎস সৃষ্টি নহ'ব। মাটি (চাৰিসীমাৰ ভিতৰৰ পানীৰ উৎসবোৰ সামৰি) এ ৰাষ্ট্ৰৰ কৰ্তৃত্বৰ অধীনত অৰ্থনৈতিক ভেটি এটা গঢ়ি তোলে। ৰাষ্ট্ৰই তেতিয়াহে ইয়াৰ নাগৰিকৰ ওপৰত কৰ্তৃত্ব খটুৱাব পাৰিব যেতিয়া নাগৰিক সকল এক নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ডত বাস কৰিব। নিৰ্দষ্ট ভূখণ্ড এডোখৰে এক

নির্দিষ্ট জনসমষ্টিক পৰিচয় প্ৰদান কৰে। এনে ভূখণ্ডৰ ভৌতিক সীমাৱদ্ধতা থাকে। ভাৰত চৰকাৰে ভাৰতৰ চাৰিসীমাৰ বাহিৰত থকা ভাৰতীয় নাগৰিকৰ ওপৰত কোনো ধৰণৰ নিয়ন্ত্ৰণ সাব্যস্ত কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ বাবে নাগৰিকসকলে বাস কৰি থকা ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ সহায়ৰ প্ৰয়োজন হ'ব। সেয়েহে, নির্দিষ্ট ভূখণ্ড হ'ল ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ এক পূৰ্বচর্ত।

জনসংখ্যাৰ দিশেৰে ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ বাবে ন্যূনতম প্ৰয়োজনীয় ভূখণ্ডৰ পৰিমাণ নির্ণয় কৰা কোনো নীতি নাই। বিশ্বত ১২.৪ মিলিয়ন বর্গ কিলোমিটাৰ জুৰি থকা ৰাছিয়াৰ দৰে দেশো আছে আৰু মাত্ৰ কেইশ বর্গ কিলোমিটাৰ জুৰি থকা মালদ্বীপৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ ৰাষ্ট্ৰও আছে।

➢ চৰকাৰ (Government) ঃ চৰকাৰ হ'ল "ৰাষ্ট্ৰৰ এক অপৰিহার্য আহিলা নাইবা প্ৰয়োজনীয়তা।" চৰকাৰ হ'ল "ৰাষ্ট্ৰৰ এনে এক সংগঠন যিটোৰে সাধাৰণ প্ৰশাসনীয় অভিকৰণৰ কাম কৰাৰ লগতে প্ৰশাসনৰ আন তিনিটা প্ৰধান শাখা- কার্যপালিকা, বিধান মণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকাৰ কাম-কাজবোৰো সম্পাদন কৰে।"

ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে চৰকাৰ গুৰুত্বপূর্ণ আৰু অপৰিহার্য ব্যৱস্থা। চৰকাৰৰ সহায়ত ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব বর্তি থাকে। চৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰৰ কাম-কাজ পৰিচালনা কৰে, নীতি আৰু উদ্দেশ্যবোৰক বাস্তৱ ৰূপ দিয়ে। কিন্তু 'চৰকাৰ' তেতিয়াও ৰাষ্ট্ৰৰ সদৃশ অথবা সমকালীন নহয়। ৰাষ্ট্ৰ হ'ল 'ব্যক্তিৰ আটাইবোৰ সম্প্ৰদায়'ৰ সংগঠন। আনহাতে মুঠ জনসংখ্যাৰ আপেক্ষিকভাৱে ক্ষুদ্ৰ অংশ এটাৰে চৰকাৰ গঠিত হয়। ৰাষ্ট্ৰ এক ধাৰাবাহিকতাৰ নাম। ই কার্যতঃ এক স্থায়ী সত্বা। আনহাতে, ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব, সার্বভৌমত্ব অথবা অধিকাৰ খর্ব নকৰাকৈয়ে কোনো এখন চৰকাৰ সম্পূর্ণৰূপে উৎখাত কৰিব পাৰি (যেনে- বিপ্লৱৰ সহায়ত)। অন্য ৰাষ্ট্ৰৰ আক্ৰমণৰ ফলত এখন ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব লোপ পাব পাৰে, পুৰণি ৰাষ্ট্ৰৰ স্থানত নতুন ৰাষ্ট্ৰ গঠন কৰা হ'ব পাৰে অথবা ঊপনিৱেশবোৰ এটা সময়ত ৰাষ্ট্ৰত পৰিণত হ'ব পাৰে। কিন্তু এনে ঘটনাবোৰ চৰকাৰৰ ৰূপত ঘটিব পৰা আভ্যন্তৰীণ পৰিৱর্তনকৈ যথেষ্ট পৃথক। বর্তমান শতিকাত চৰকাৰৰ আভ্যন্তৰীণ পৰিৱর্তন হ'ল সঘনাই দেখিবলৈ পোৱা এক পৰিঘটনা।

চৰকাৰবোৰত হ'ব পৰা বৈপ্লৱিক পৰিৱর্তনে আন্তর্জাতিক আইনৰ অধীনত নির্ণিত ৰাষ্ট্ৰৰ অধিকাৰ তথা বাধ্যবাধকতাবোৰ বাতিল অথবা সাল-সলনি কৰিব নোৱাৰে। চৰকাৰ সলনি হ'লেও ৰাষ্ট্ৰ এক চিৰস্থায়ী সত্বা।

➢ সার্বভৌমত্ব (Sovereignty) ঃ ৰাষ্ট্ৰ সার্বভৌমত্বৰ গৰাকী। অর্থাৎ, ৰাষ্ট্ৰই ইয়াৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰত শক্তি প্ৰয়োগ কৰাৰ একচেটিয়া ক্ষমতাৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা চৰম ৰাজনৈতিক ক্ষমতাৰ অধিকাৰী। এখন দেশৰ সার্বভৌমত্ব, ইয়াৰ ক্ষমতা আৰু স্বতন্ত্ৰতাক অন্য দেশে স্বীকৃতি দিয়ে। জেলিনেকৰ মতে, " সার্বভৌমত্ব হ'ল ৰাষ্ট্ৰৰ সেইটো বৈশিষ্ট্য যিটোৰ সহায়ত ৰাষ্ট্ৰই নিজৰ ইচ্ছা অবিহনে আন একোৰে দ্বাৰা আইনসংগতভাৱে দায়ৱদ্ধ নহয় অথবা নিজৰ বাহিৰে ৰাষ্ট্ৰক আন কোনো ক্ষমতাই সীমাৱদ্ধ কৰিব নোৱাৰে।"

ৰাষ্ট্ৰৰ সাৰ্বভৌমত্বৰ দুটা দিশ আছে- আভ্যন্তৰীণ সাৰ্বভৌমত্ব আৰু বাহ্যিক সাৰ্বভৌমত্ব। আভ্যন্তৰীণ সাৰ্বভৌমত্ব হ'ল ৰাষ্ট্ৰৰ ইয়াৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰত কৰ্তৃত্ব প্ৰয়োগ কৰিব পৰা একচেটিয়া ক্ষমতা আৰু এই ক্ষমতা অসীম প্ৰকৃতিৰ। বাহ্যিক সাৰ্বভৌমত্বক আন্তৰ্জাতিক আইন আৰু নীতি- নিৰ্দেশনাই সীমাৱদ্ধ কৰি ৰাখে। এনে আইন আৰু নীতি-নিৰ্দেশনাবোৰে এখন ৰাষ্ট্ৰৰ অন্য ৰাষ্ট্ৰৰ সৈতে সম্পৰ্ক স্থাপন তথা বৰ্তাই ৰখাত সহায় কৰে। সাৰ্বভৌমত্বৰ ক্ষমতাৰে ৰাষ্ট্ৰই ইয়াৰ চৰকাৰ নামৰ অভিকৰণবোৰ জৰিয়তে আইন, সিদ্ধান্ত আৰু নিৰ্দেশবোৰ জাৰি কৰে। এইবোৰ সকলো নাগৰিকৰ ক্ষেত্ৰতে প্ৰয়োজ্য। সাৰ্বভৌমত্ব আছে বাবেই ৰাষ্ট্ৰই নাগৰিকৰ পৰা আনুগত্য দাবী কৰে আৰু অপৰাধীক শাস্তি দিয়ে। সাৰ্বভৌমত্বৰ আধাৰতে এখন ৰাষ্ট্ৰই অন্য এখন ৰাষ্ট্ৰৰ সৈতে স্বতন্ত্ৰ সম্পৰ্ক বৰ্তাই ৰাখে। সাৰ্বভৌমত্ব থাকে মানে ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ অস্তিত্ব থাকিব।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি গম পালোঁ যে ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ মূল উপাদান চাৰিটা হ'ল জনসংখ্যা, নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড, চৰকাৰ আৰু সাৰ্বভৌমত্ব। সাৰ্বভৌমত্বৰ আধাৰত ৰাষ্ট্ৰই চৰকাৰৰ জৰিয়তে নাগৰিকৰ কল্যাণ সাধন কৰা কিছুমান কাৰ্য সম্পাদন কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

খালী ঠাই পূৰণ কৰক-

(১) ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰধান উপাদান কেইটা হ'ল জনসংখ্যা..... চৰাকাৰ আৰু সাৰ্বভৌমত্ব।

(২) ৰাষ্ট্ৰ.....ৰ দ্বাৰা গঠিত।

৬.৪.২ ৰাষ্ট্ৰৰ আন কিছুমান বৈশিষ্ট্য

কিছুমান সমাজ বিজ্ঞানীৰ মতে ওপৰত আলোচনা কৰা বৈশিষ্ট্য চাৰিটাৰ উপৰি ৰাষ্ট্ৰৰ আৰু কেইটামান বৈশিষ্ট্য আছে। সেইবোৰৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল-

➢ স্থায়িত্ব (Permanence) ঃ ৰাষ্ট্ৰ এক স্থায়ী সংগঠন। গার্নাৰৰ মতে, "এবাৰ মানুহৰ সমষ্টি এটা ৰাষ্ট্ৰ হিচাপে সংগঠিত হোৱাৰ পাচত চিৰদিনৰ বাবে এই ৰাষ্ট্ৰ সংগঠনৰ অধীন হৈ ৰয়।" কেতিয়াবা কিছুমান ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব বিলুপ্ত হয় অথবা কোনো ৰাষ্ট্ৰৰ এটা অংশ নাইবা অঞ্চল যুদ্ধ নাইবা শান্তি চুক্তিৰ অধীনত অন্য দেশক দি দিয়া হয়। কিন্তু তথাপিও এই ব্যতিক্ৰমবোৰক কেৱল সাৰ্বভৌমত্বৰ পৰিৱৰ্তন বুলি ক'ব পৰা যায়। কাৰণ এনে দেশ নাইবা অঞ্চলৰ মানুহখিনিৰ বাসস্থান সলনি নহয়। যেনে- পাকিস্তানৰ এটা অংশেৰে বালাংদেশ সৃষ্টি কৰা হৈছিল। অৰ্থাৎ, সাৰ্বভৌমত্ব বাংলাদেশৰ হাতলৈ গৈছিল

আৰু এই অংশটোৰ বাসিন্দাসকলক বাংলাদেশী নাগৰিক বুলি নতুনকৈ নাম দিয়া হৈছিল। ইয়াৰ পৰাই গম পোৱা গ'ল যে শাসনৰ পৰিৱৰ্তনে ৰাষ্ট্ৰৰ পৰিৱৰ্তন সাধন নকৰে। সেয়েহে , ৰাষ্ট্ৰক চিৰস্থায়ী সংগঠন বুলি কোৱা হয়।

➢ একতা (Unity) ঃ ইয়াৰ অর্থ হ'ল, ৰাষ্ট্ৰৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰৰ যিকোনো অঞ্চলত বাস কৰা মানুহবোৰৰ মাত্ৰ এটা ৰাজনৈতিক সংগঠন থকা উচিত। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ নাগৰিক আৰু অঞ্চল কোনোটোৱেই অন্য ৰাষ্ট্ৰৰ অংশ হ'ব নোৱাৰে।

➢ প্ৰয়োজনীয় সদস্যপদ (Necessary Membership) ঃ ৰাষ্ট্ৰৰ সদস্য হোৱাটো বাধ্যতামূলক। এক সুনির্দিষ্ট ভৌগলিক অঞ্চলত বাস কৰা সকলো লোককে ইয়াৰ সদস্য বুলি ধৰা হয়। এক নির্দিষ্ট সময়ত একেজন মানুহ একাধিক ৰাষ্ট্ৰৰ সদস্য হ'ব নোৱাৰে।

➢ আন্তর্জাতিক স্বীকৃতি (International Recognition) ঃ বহুতো পণ্ডিতৰ মতে এখন ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে আন্তর্জাতিক সম্প্ৰদায়ৰ স্বীকৃতি লাভ কৰাটো এক অত্যাৱশ্যকীয় বিষয়। আন্তর্জাতিক স্বীকৃতি লাভ কৰাৰ পাচতহে ৰাষ্ট্ৰ এখন 'ৰাষ্ট্ৰ সম্প্ৰদায়'ৰ সদস্য হ'ব আৰু অন্য ৰাষ্ট্ৰৰ সৈতে কূটনৈতিক সম্পর্ক স্থাপন কৰিব পাৰিব। অৱশ্যে আন একাংশ পণ্ডিতে এই দৃষ্টিভংগী মানি নলয়। তেওঁলোকৰ মতে আন্তর্জাতিক স্বীকৃতিয়ে ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ প্ৰস্থিতিত কোনো প্ৰভাৱ নেপেলায়।

➢ ধাৰাবাহিকতা (Continuity) ঃ ৰাষ্ট্ৰ স্থিৰ সংগঠন নহয়। ইয়াৰ এটা ধাৰাবাহিকতা আছে। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰৰ ৰূপ সঘনে সলনি হ'ব পাৰে। কিন্তু ই ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্বক প্ৰভাৱিত নকৰে। যেনে- গণতান্ত্ৰিক ৰূপৰ চৰকাৰে কোনো এখন দেশত ৰাজতন্ত্ৰিক চৰকাৰৰ স্থান ল'ব পাৰে নাইবা কোনো এখন দেশত একক ৰাজনৈতিক দলৰ চৰকাৰ থাকিব পাৰে। এই কথাই ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্বৰ প্ৰতি কোনা ভাবুকিৰ সৃষ্টি নকৰে। ৰাষ্ট্ৰৰ উত্তৰাধিকাৰী নিয়ম অনুসৰি ক্ষমতাৰ পৰা আঁতৰি যোৱা চৰকাৰখনে বিভিন্ন সন্ধি আৰু চুক্তিৰ জৰিয়তে মানি চলিবলৈ দায়ৱদ্ধতা প্ৰকাশ কৰা কাম-কাজ তথা দায়িত্ববোৰ নতুনকৈ ক্ষমতালৈ অহা চৰকাৰখনে কান্ধ পাতি ল'ব লাগিব। অর্থাৎ, চৰকাৰ সলনি হ'লেও ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰাবাহিকতা অক্ষুণ্ণ থাকে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এই কথা স্পষ্ট হ'ল যে অতিৰিক্ত বৈশিষ্ট্যবোৰক এখন আদর্শ ৰাষ্ট্ৰৰ থাকিবলগীয়া অর্হতাৰ শিতানত বিবেচনা কৰিব পৰা যায় যদিও এইবোৰ অপৰিহার্য বৈশিষ্ট্য নহয়। কাৰণ এই বৈশিষ্ট্যবোৰৰ অনুপস্থিতিতো ৰাষ্ট্ৰ এখন বর্তি থাকিব পাৰে। ৰাষ্ট্ৰ হ'বলৈ কেৱল জনসংখ্যা, নির্দিষ্ট ভূখণ্ড, চৰকাৰ আৰু সার্বভৌমত্ব এই চাৰিটা অপৰিহার্য বৈশিষ্ট্যৰ প্ৰয়োজন। ইয়াৰে এটা বৈশিষ্ট্যও যদি অনুপস্থিত থাকে, তেন্তে ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব নাথাকিব।

৬.৫ ৰাষ্ট্ৰৰ সম্পৰ্ক

৬.৫.১ ৰাষ্ট্ৰ আৰু অন্য সংস্থাসমূহ

সাধাৰণ ৰাষ্ট্ৰ (State), সমাজ (Society) আৰু চৰকাৰ (Government) ৰ অৰ্থ একে বুলি ধৰা হয়। তিনিওটাৰ মাজত আন্তঃ সম্পৰ্ক আছে যদিও প্ৰত্যেকৰে নিজ নিজ অৰ্থ আছে। অৰ্থাৎ, তিনিওটা অভিধাৰ মাজত কিছুমান প্ৰভেদ আছে। তলত ৰাষ্ট্ৰ আৰু অন্য সদৃশ সংস্থাৰ মাজত থকা প্ৰভেদৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল।

৬.৫.১.১ ৰাষ্ট্ৰ আৰু সংস্থাৰ মাজৰ প্ৰভেদ

ৰাষ্ট্ৰক সকলোবোৰ মানৱীয় সংস্থাৰ ভিতৰত শীৰ্ষতম বুলি গণ্য কৰা হয়। ৰাষ্ট্ৰ (State) আৰু সংস্থা (Association)ৰ মাজত কিছুমান প্ৰভেদ আছে। মেক্‌ল্‌ভাৰৰ সংজ্ঞা অনুসৰি সংস্থা হ'ল "কিছুমান আগ্ৰহ নাইবা আগ্ৰহৰ সমষ্টি এটা ফলৱতী কৰি তোলাৰ উমৈহতীয়া লক্ষ্যেৰে মানুহে ইচ্ছাকৃতভাৱে গঢ়ি তোলা সংগঠনটোৱেই হ'ল সংস্থা।"

জি. ডি. এইছ. কোলেৰ ভাষাত, "যিকোনো মানৰ দল এটাই কোনো একক ক্ৰিয়াৰ উৰ্দ্ধলৈ গৈ উমৈহতীয়া উদ্দেশ্য পূৰণৰ বাবে সহযোগিতাৰে কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলৈ সন্মত হোৱাটোকে সংস্থা গঠন কৰা বোলে। সংস্থাৰ সদস্যসকলে কাৰ্য সম্পাদনৰ সুনিৰ্দিষ্ট পদ্ধতি আৰু উমৈহতীয়া কাম কৰাৰ সময়ত কিছুমান নিৰ্ধাৰিত নীতি নিয়ম মানি চলিবলৈ মান্তি হয়।"

ওপৰৰ সূত্ৰ দুটাৰ পৰা এই কথা স্পষ্ট হয় যে সংস্থা মানে হ'ল মানুহৰ একগোট হোৱাৰ, দল গঠন কৰাৰ, উমৈহতীয়া নীতি- নিৰ্দেশনা প্ৰস্তুত কৰাৰ আৰু এনে নীতি-নিৰ্দেশনা সকলো সদস্যৰ ক্ষেত্ৰতে প্ৰযোজ্য কৰাৰ বাবে থকা স্বাভাৱিক প্ৰবৃত্তিৰ ফলত জ ন্ম লাভ কৰা একোটা মানৰ গোট। সেই দিশৰ পৰা চাবলৈ গ'লে ৰাষ্ট্ৰও এক মানৰ সমষ্টিয়ে সৃষ্টি কৰা সংস্থা। অন্য মানৰ গোটবোৰৰ দৰে ৰাষ্ট্ৰয়ো চৰকাৰৰ বাস্তৱ কাম-কাজৰ দ্বাৰা মানুহৰ প্ৰয়োজন পূৰণৰ চেষ্টা কৰে। ই হ'ল সম্ভাব্য বিদেশী আক্ৰমণ আৰু আভ্যান্তৰীণ সামাজিক বিশৃংখলতাৰ পৰা নিজৰ জীৱন তথা সম্পত্তি ৰক্ষা কৰিবলৈ মানুহৰ মনত ওপজা ইচ্ছাৰ ফলশ্ৰুতি। সেয়েহে মানুহ ৰাষ্ট্ৰৰ সদস্য হয় আৰু ৰাষ্ট্ৰই প্ৰণয়ন কৰা আইন-কানুন মানি চলে। বহুতো চিন্তাবিদে ভাবে যে ৰাষ্ট্ৰ এটা সংস্থাৰ বাহিৰে আন একো নহয়। কিন্তু ৰাষ্ট্ৰ আৰু সংস্থাৰ মাজত ঘনিষ্ঠ সাদৃশ্য থকা সত্বেও দুয়োটাৰে মাজত কিছু পাৰ্থক্যও আছে-

- স্থায়িত্ব (Permanence) ঃ ৰাষ্ট্ৰৰ সদস্য হোৱাটো বাধ্যতামূলক। কেঁচুৱা এটাই জন্মসূত্ৰে এখন ৰাষ্ট্ৰৰ সদস্যপদ লাভ কৰে। স্বাভাৱিক অৱস্থাত কোনেও এই পদ এৰিব

নোৱাৰে। আনহাতে, সংস্থা এটাৰ সদস্য হোৱা অথবা নোহোৱাটো ব্যক্তিৰ সম্পূৰ্ণ নিজস্ব সিদ্ধান্ত। মানুহে নিজ ইচ্ছা অনুসৰি কোনো সংস্থাৰ সদস্য হ'ব পাৰে আৰু যেতিয়াই বিচাৰে এই সদস্যপদ ওভটাই দিব পাৰে।

এগৰাকী ব্যক্তিয়ে এটা সময়ত মাত্ৰ এখন দেশৰহে সদস্য হ'ব পাৰে। যদি কোনোবাই অন্য দেশৰ নাগৰিকত্ব লাভ কৰিব খোজে, তেন্তে বৰ্তমানৰ ৰাষ্ট্ৰখনৰ পৰা তেওঁৰ নাগৰিকত্ব নিজে নিজে নাইকিয়া হ'ব। ইয়াৰ বিপৰীতে মানুহে যিমান মন যায় সিমানটা সংস্থাৰ সদস্য হ'ব পাৰে। বাস্তৱিকতে মানুহে সদায়েই একাধিক সংস্থাৰ সৈতে নিজকে জড়িত কৰে।

➢ ৰাষ্ট্ৰ স্থায়ী কিন্তু সংস্থা অস্থায়ী হ'ব পাৰে-

ৰাষ্ট্ৰ এক স্থায়ী সংগঠন। এবাৰ গঠন হোৱাৰ পাচত ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব সহজে বিলুপ্ত নহয়। আনহাতে, যেতিয়াই প্ৰয়োজন হয় মানুহে তেতিয়াই কোনো সংস্থাৰ জন্ম দিয়ে আৰু উদ্দেশ্য পূৰণ হোৱাৰ পাচত সংস্থা ভংগ কৰে।

➢ ৰাষ্ট্ৰ হ'ল পৰম সংস্থা আৰু ই আন সকলোবোৰ সংস্থাকে নিয়ন্ত্ৰণ কৰে-

ৰাষ্ট্ৰ হ'ল পৰম সংস্থা। ই আন সকলোবোৰ সংস্থাকে নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ লগতে সংস্থাবোৰৰ কাম-কাজৰ মাজত সমন্বয় স্থাপন কৰে। কেতিয়াবা ই বিশ্ববিদ্যালয় আৰু শ্ৰমিক সন্থাৰ দৰে সংস্থা গঠনো কৰি দিয়ে। সেয়েহে, ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এটা সৰ্বব্যাপ্ত, সৰ্বাত্মক আৰু সকলোকে সামৰি লোৱা সংস্থা। অন্য সংস্থাবোৰৰ বাহ্যিক আচৰণ নিয়ন্ত্ৰণ কৰি ই সামঞ্জস্য স্থাপন কৰে।

➢ ৰাষ্ট্ৰৰ সাৰ্বভৌমত্ব আছে, কিন্তু অন্য সংস্থাবোৰৰ সাৰ্বভৌমত্ব নাথাকে-

ৰাষ্ট্ৰৰ সাৰ্বভৌমত্ব থাকে, কিন্তু অন্য সংস্থাবোৰৰ সাৰ্বভৌমত্ব নাথাকে। ৰাষ্ট্ৰ শাসনৰ ইচ্ছাই হ'ল চৰম আইন। ৰাষ্ট্ৰৰ সামূহিক ইচ্ছা চৰকাৰে ব্যক্তি আৰু কাৰ্যৰূপায়িত কৰে। ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰতিগৰাকী নাগৰিকেই ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰ্দেশ মানি চলিবলৈ বাধ্য। ৰাষ্ট্ৰেই ক্ষমতা প্ৰয়োগো কৰিব পাৰে। কিন্তু অন্য সংস্থাবোৰৰ এনে কোনো ক্ষমতা নাথাকে। সংস্থাই নিজৰ সিদ্ধান্ত কোনো মানুহক জাপি দিব নোৱাৰে অথবা ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰি নিজৰ ইচ্ছা কাৰ্যৰূপায়িত কৰিব নোৱাৰে। অন্য সংস্থাই গ্ৰহণ কৰিব পৰা একমাত্ৰ কঠোৰ সিদ্ধান্তটো হ'ল কোনো সদস্যৰ সদস্যপদ বাতিল কৰা।

➢ মানুহে একে সময়তে একাধিক সংস্থাৰ সদস্য হ'ব পাৰে, কিন্তু একে সময়তে এখনতকৈ অধিক দেশৰ সদস্য (নাগৰিক) হ'ব নোৱাৰে-

এগৰাকী ব্যক্তি একে সময়তে কেৱল এখন ৰাষ্ট্ৰৰহে নাগৰিক হ'ব পাৰে। একে সময়তে দুখন দেশৰ সদস্যপদ লাভ কৰাটো অসম্ভৱ। কিন্তু মানুহে যিমান মন যায় সিমানটা সংস্থাৰ সদস্য হ'ব পাৰে। একে সময়তে একাধিক সংস্থাৰ সদস্য হোৱাত কোনো বাধা নাই।

➢ ৰাষ্ট্ৰৰ এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড থাকে, সংস্থাৰ নাথাকে-

ৰাষ্ট্ৰৰ এটা প্ৰধান বৈশিষ্ট্য হ'ল ইয়াৰ এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড থাকে। এটা সুনিৰ্দিষ্ট চাৰিসীমা অবিহনে ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব নাথাকে। আনহাতে, সংস্থাক ইয়াৰ অস্তিত্ব বৰ্তাই ৰাখিবলৈ কোনো নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ডৰ প্ৰয়োজন নাই।

➢ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্দেশ্য বহুত, কিন্তু সংস্থাৰ উদ্দেশ্য সীমিত

এটা সংস্থাই সীমিত সংখ্যক উদ্দেশ্যত উপনীত হোৱাৰ চেষ্টা কৰে। সংস্থাবোৰক সাংস্কৃতিক অথবা ৰাজনৈতিক সংস্থাৰ শিতানভুক্ত কৰিব পাৰি। এনে সংস্থাই কেৱল কিছুমান সাংস্কৃতিক অথবা ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্যই সাধন কৰাৰহে চেষ্টা চলায়। ইয়াৰ বিপৰীতে ৰাষ্ট্ৰই যথেষ্ট সংখ্যক আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ উদ্দেশ্য সাধন কৰিব লাগে। ৰাষ্ট্ৰ হ'ল সৰ্বদা বৰ্দ্ধনশীল কাম-কাজ সমাধা কৰিবলগীয়া বহুমুখী উদ্দেশ্যসম্পন্ন অভিকৰণ। সামাজিক, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আদি সকলো মানৱীয় কাম প্ৰত্যক্ষ নাইবা পৰোক্ষভাৱে ৰাষ্ট্ৰৰ নিৰীক্ষণৰ অন্তৰ্ভুক্ত। চমুকৈ, ই সাধাৰণ লোকৰ যত্ন ল'বলৈ গঠিত হোৱা এটা সংস্থা। ৰাষ্ট্ৰই কোনো বিশেষ স্বাৰ্থ ৰক্ষাৰ হকে কাম নকৰে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পালোঁ যে ৰাষ্ট্ৰ হ'ল সবাতোকৈ ক্ষমতাশালী সংস্থা। ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য আন সংস্থাবোৰতকৈ যথেষ্ট পৃথক। কিছুমান পণ্ডিতৰ মতে ৰাষ্ট্ৰ হ'ল সংস্থাবোৰৰ মাজৰে এটা আনহাতে আন এচামৰ মতে ৰাষ্ট্ৰ যিহেতু সমাজতকৈ পৃথক, সেয়েহে ই অন্য সংস্থাৰ পৰাও পৃথক।

৬.৫.১.২ ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ মাজৰ প্ৰভেদ

সাধাৰণ লোকৰ বাবে 'ৰাষ্ট্ৰ' আৰু 'চৰকাৰ'ৰ অভিধা দুটাই মাজে মাজে বিভ্ৰান্তিৰ সৃষ্টি কৰে। মানুহে প্ৰায়েই দুয়োটা অভিধাকে সমাৰ্থক ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰে। চতুৰ্দশ লুইৰ দৰে ৰজায়ো আনকি ৰাষ্ট্ৰকে চৰকাৰ বুলি ভুল কৰিছিল। তেওঁ প্ৰায়েই 'ময়েই ৰাষ্ট্ৰ' (I am the State) বুলি কৈছিল। তেওঁ দাবী কৰিছিল যে তেৱেঁই চৰকাৰ। কাৰণ, তেওঁ আছিল সৰ্বেসৰ্বা সম্ৰাট। তেওঁৰ হাততেই সকলো চৰকাৰী কৰ্তৃত্ব ন্যস্ত আছিল। কিন্তু তেওঁ নিজকে 'ৰাষ্ট্ৰ' বুলি কৰা দাবীটো শুদ্ধ নাছিল। ৰাষ্ট্ৰ এটা সম্পূৰ্ণ পৃথক ধাৰণা। ইংলেণ্ডৰ ষ্টুৱার্ট বংশৰ ৰজাসকলো এই ভুল ধাৰণাৰ বলি আছিল।

কেৱল ৰজা নাইবা সম্ৰাটসকলেই ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ ধাৰণা দুটা একে বুলি ভুল কৰা নাছিল। বাস্তৱ জীৱনত আজিও আমি প্ৰায়েই ধাৰণা দুটা সাল-সলনিকৈ ব্যৱহাৰ কৰোঁ। চৰকাৰৰ শ্ৰেণীবিভাজনক কেতিয়াবা ৰাষ্ট্ৰৰ শ্ৰেণীবিভাজন বুলি ভুল কৰা হয়। আকৌ আন বহু সময়ত চৰকাৰৰ কাম-কাজক ৰাষ্ট্ৰৰ কাম-কাজ বুলি গণ্য কৰা হয়।

ৰাষ্ট্ৰ হ'ল উমৈহতীয়া প্ৰয়োজন পূৰণৰ অৰ্থে উমৈহতীয়া লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ মানুহে ৰাজনৈতিকভাৱে গঢ় দিয়া সংগঠন। আনহাতে, চৰকাৰ হ'ল ৰাষ্ট্ৰৰ এক অপৰিহার্য উপাদান। ইয়াৰ জৰিয়তে ৰাষ্ট্ৰৰ ইচ্ছাক ব্যক্ত কৰা, গঠন কৰা আৰু বাস্তৱ ৰূপ দিয়া হয়।

ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰ দুটা পৃথক অৰ্থৰ সুকীয়া সুকীয়া অভিধা। দুয়োটা অবিধাৰ মাজৰ পাৰ্থক্যবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল-

➢ ৰাষ্ট্ৰ সামগ্ৰিক, চৰকাৰ ৰাষ্ট্ৰৰ এটা অংশ -

আগতেই আলোচনা কৰিছোঁ যে ৰাষ্ট্ৰ হ'ল চাৰিটা প্ৰধান উপাদানৰ সমষ্টি। উপাদান কেইটা হ'ল- জনসংখ্যা, নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড, চৰকাৰ আৰু সাৰ্বভৌমত্ব। অৰ্থাৎ, চৰকাৰ হ'ল ৰাষ্ট্ৰ গঠনকাৰী উপাদানবোৰৰ মাজৰ এটা। ই সম্পূৰ্ণ নহয়। ই ৰাষ্ট্ৰৰ এক অভিকৰণ যিটোৰ দ্বাৰা চৰকাৰৰ ইচ্ছা আগ্ৰহবোৰ গঠিত হয়, ব্যক্ত কৰা হয় আৰু কাৰ্যৰূপায়িত কৰা হয়। চৰকাৰ ৰাষ্ট্ৰৰ এটা অংশহে।

➢ ৰাষ্ট্ৰ স্থায়ী, চৰকাৰ অস্থায়ী -

ৰাষ্ট্ৰ স্থায়ী। যেতিয়ালৈকে জনসংখ্যা, নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড, চৰকাৰ আৰু সাৰ্বভৌমত্বৰ চৰ্তকেইটা ৰক্ষা কৰিব পৰা যাব তেতিয়ালৈকে ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব থাকিব। এই উপাদানকেইটা সহজে ধ্বংস কৰিব পৰা প্ৰকৃতিৰ নহয়। ইয়াৰ বিপৰীতে চৰকাৰৰ অস্তিত্ব অস্থায়ী। চৰকাৰ সলনি হৈ থাকে। নতুন চৰকাৰ আহিলে পুৰণি চৰকাৰ আঁতৰি যায়। ৰাষ্ট্ৰ অবিৰতভাৱে বৰ্তি থাকে। ৰজা /সম্ৰাটৰ মৃত্যু, শাসকৰ মৃত্যু, কোনো এখন চৰকাৰৰ বলপূবচ্ছুক অপসাৰণ নাইবা গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰে শান্তিপূৰ্ণভাৱে নতুন চৰকাৰ গঠন আদিৰ দৰে কাৰ্যৰ ফলত ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব বিলুপ্ত নহয়। চৰকাৰৰ পৰিৱৰ্তনে ৰাষ্ট্ৰৰ পৰিৱৰ্তন সাধন নকৰে। কাৰণ, ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰকৃতি স্থায়ী আৰু চৰকাৰ অস্থায়ী।

➢ ৰাষ্ট্ৰ বিমূৰ্ত, চৰকাৰ মূৰ্ত

ৰাষ্ট্ৰৰ কোনো স্থায়ী ৰূপ নাই। ইয়াক দেখা পোৱা নাযায়। ৰাষ্ট্ৰ এটা অনুভৱ কৰিব পৰা ধাৰণা। ইয়াৰ বিপৰীতে চৰকাৰ মূৰ্ত। আমি চৰকাৰী প্ৰক্ৰিয়াবোৰত ব্যক্তিৰ জড়িতভৱন দেখা পাওঁ।

➢ নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড হ'ল ৰাষ্ট্ৰৰহে আৱশ্যকীয় উপাদান, চৰকাৰৰ নহয় -

নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড হ'ল ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ বাবে এটি আৱশ্যকীয় উপাদান। চৰকাৰৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ডৰ প্ৰয়োজন নাই। নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড আবিহনে কোনো ৰাষ্ট্ৰৰ অস্তিত্ব নাই। কিন্তু চৰকাৰে নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড অবিহনেও কাৰ্য সম্পাদন কৰিব পাৰে। কেতিয়াবা কোনো এখন ৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰ অন্য দেশত গঠন কৰা হয়। যেনে- দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ সময়ত জাৰ্মানীয়ে নৰৱে'ক পৰাস্ত কৰাৰ পাচত ইংলেণ্ডত নৰৱে' চৰকাৰে গঠন কৰা হৈছিল আৰু এই চৰকাৰখনে ইংলেণ্ডৰ পৰাই কাম-কাজ চলাই গৈছিল।

➢ ব্যক্তিৰ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে অধিকাৰ থাকিব পাৰে, কিন্তু ৰাষ্ট্ৰৰ বিৰুদ্ধে কাৰো কোনো অধিকাৰ নাথাকে -

নাগৰিকৰ চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে মাত মতাৰ অধিকাৰ থাকে। কিন্তু ৰাষ্ট্ৰৰ বিৰুদ্ধে মাত মতাৰ কোনো অধিকাৰ নাগৰিকৰ নাথাকে। কাৰণ, ৰাষ্ট্ৰ নিজেই সকলো ক্ষমতাৰ উৎস। চৰকাৰ আৰু নাগৰিক উভয়েই ৰাষ্ট্ৰৰ অধীন। সেয়েহে, নাগৰিকে চৰকাৰৰ বিৰুদ্ধে

ওজৰ-আপত্তি উঠাব পাৰে নাইবা অভিযোগ কৰিব পাৰে। ৰাষ্ট্ৰৰ বিৰুদ্ধে এনে আপত্তি আৰু অভিযোগ উঠোৱাৰ কোনো সুৰুঙা নাই। ৰাষ্ট্ৰই কেতিয়াও নিজে কোনো কার্য সম্পাদন নকৰে। ই সদায় চৰকাৰৰ জৰিয়তে কাম কৰে।

➢ সার্বভৌমত্ব ৰাষ্ট্ৰৰ একচেটিয়া ক্ষমতা, চৰকাৰ সার্বভৌম নহয়-

সার্বভৌমত্ব ৰাষ্ট্ৰৰ একচেটিয়া বৈশিষ্ট্য। চৰকাৰ কেৱল ৰাষ্ট্ৰৰ এক প্রতিভূ। চৰকাৰৰ হাতত যিবোৰ কর্তৃত্ব অথবা ক্ষমতা থাকে, সেই সকলোবোৰ ৰাষ্ট্ৰৰ পৰা উযপন্ন হয়। ৰাষ্ট্ৰই চৰকাৰৰ ক্ষমতা বঢ়াব নাইবা কমাব পাৰে। অর্থাৎ, ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ মাজত মালিক আৰু ভৃত্যৰ দৰে সম্পর্ক আছে বুলি ক'ব পাৰি।

➢ ৰাষ্ট্ৰ বোৰৰ বৈশিষ্ট্য সকলোতে একে, চৰকাৰবোৰৰ মাজত বহুতো প্রভেদ থাকে-

সকলো ৰাষ্ট্ৰ একে। সকলো ৰাষ্ট্ৰতে চাৰিটা প্রধান উপাদান থাকে। কেৱল ৰাষ্ট্ৰৰ আকাৰ সৰু-ডাঙৰ হ'ব পাৰে। কিন্তু ৰাষ্ট্ৰৰ প্রকৃতি সম্পূর্ণ একে। কিন্তু ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ চৰকাৰবোৰৰ প্রকৃতি বেলেগ বেলেগ। যেনে- ভাৰততে সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰে আছে; আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসনাধীন চৰকাৰে দেশ পৰিচালনা কৰে।

➢ ৰাষ্টই সকলো নাগৰিককে সামৰি লয় কিন্তু চৰকাৰত মাত্র কেইগৰাকীমান ব্যক্তিহে থাকে

নিজৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰত বাস কৰা সকলো লোককে ৰাষ্ট্ৰই সামৰি লয়। সেয়েহে, ৰাষ্ট্ৰৰ জনসংখ্যা লাখ লাখ হ'ব পাৰে। যেনে- ভাৰততে এশ কৌটিতকৈ অধিক লোকে বাস কৰি দেশখন গঢ়িছে। তাৰ বিপৰীতে চৰকাৰত মাত্র কেইগৰাকীমান ব্যক্তিহে থাকে। যেনে- ভাৰতীয় চৰকাৰত মাত্র কেইশমান মন্ত্রী আৰু কেইহাজাৰ মান অসামৰিক সেৱা আগবঢ়োৱা বিষয়া- কর্মচাৰী থাকে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি গম পালোঁ যে ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰ একে নহয়। চৰকাৰ হ'ল ৰাষ্ট্ৰৰ এক প্রতিভূ। চৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰৰ জৰিয়তে কার্য সম্পাদন কৰে। অৱশ্যে, প্রভেদ থাকিলেও দুয়োটাই অস্তিত্ব বর্তাই ৰাখিবলৈ পৰস্পৰৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।

৬.৫.১.৩ ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজৰ মাজৰ প্রভেদ

'ৰাষ্ট্ৰ' আৰু 'সমাজ' বোলা অভিধা দুটা কেতিয়াবা সমার্থক ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কিন্তু, দুয়োটাৰে মাজত বিভিন্ন দিশত বহুতো পার্থক্য আছে। ৰাষ্ট্ৰ সমাজত বর্তি থাকে। কিন্তু ই সমাজৰ এটা ৰূপ নহয়। ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এটা ৰাজনৈতিক সংগঠন। সংৰচনা আৰু কার্য-সম্পাদন পদ্ধতি- এই দুয়োটা দিশেৰে ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজ পৃথক। তলত ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজৰ প্রধান পার্থক্যবোৰ আলোচনা কৰা হ'ল।

➢ সমাজ পৰিসৰ ৰাষ্ট্ৰতকৈ বহল-

এক নির্দিষ্ট ভূখণ্ডৰ ভিতৰত আইনৰ অধীনত সংগঠিত মানৰ সম্প্রদায়টোৱেই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ। ইয়াৰ পৰিসৰ সীমিত। ৰাষ্ট্ৰই কেৱল সংগঠিত সম্প্রদায়বোৰৰ ৰাজনৈতিক

সম্পৰ্কবোৰত মনোনিৱেশ কৰে। ইয়াৰ বিপৰীতে সমাজৰ পৰিসৰ অতি বিশাল। ই মানুহৰ সামাজিক, অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক, ধৰ্মীয় ইত্যাদি বিভিন্ন মানৱীয় সম্পৰ্কক সামৰি লয়। সমাজ প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষ, সচেতন অথবা অসচেতন, সংগঠিত অথবা অসংগঠিত সকলো ধৰণৰ পাৰস্পৰিক মানৱীয় সম্পৰ্কৰ সৈতে জড়িত। সমাজ হ'ল এক বিশ্বজনীন, সৰ্বব্যাপ্ত আৰু সৰ্বাত্মক মানৱ সমষ্টি। ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্দেশ্য হ'ল সমাজৰ বাহ্যিক পৰিস্থিতিবোৰ বৰ্তাই ৰখা। সেই দিশেৰে সমাজৰ পৰিসৰ ৰাষ্ট্ৰতকৈ যথেষ্ট বিশাল।

➢ ৰাষ্ট্ৰৰ সৈতে নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড জড়িত হৈ থাকে, সমাজৰ সৈতে ভূখণ্ডৰ প্ৰশ্নটো জড়িত নহয় -

ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এটা নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ডকেন্দ্ৰিক সংগঠন। ৰাষ্ট্ৰৰ নিজা চাৰিসীমা থাকে । কিন্তু সমাজ কোনো ভৌগলিক এলেকাৰ ভিতৰত সীমাৱদ্ধ নহয়। যেনে- ইহুদীসকলৰ এখন সমাজ আছে। অথচ, তেওঁলোক কোনো এক নিৰ্দিষ্ট স্থানৰ বাসিন্দ নহয়। সমগ্ৰ বিশ্বতে ইহুদী লোক সিঁচৰতি হৈ আছে। একে কথাই হিন্দু, ইছলাম আৰু খৃষ্টান সমাজৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰযোজ্য। অৰ্থাৎ, ৰাষ্ট্ৰৰ দৰে সমাজৰ ক্ষেত্ৰত কোনো অঞ্চলৰ উল্লেখ নাথাকে। সমাজে বিভিন্ন দেশৰ চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰি সমগ্ৰ পৃথিৱীখনকে সামৰি ল'ব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি একোখন দেশৰ ভিতৰতে মানুহ বিভিন্ন সামাজিক পৰম্পৰা সমৃদ্ধ বিভিন্ন সমাজ গঠন কৰি ল'ব পাৰে। কিন্তু ৰাষ্ট্ৰই নিজৰ চাৰিসীমা অতিক্ৰম কৰিব নোৱাৰে।

➢ ৰাষ্ট্ৰ সাৰ্বভৌমত্বৰ গৰাকী, সমাজৰ সাৰ্বভৌমত্ব নাই -

প্ৰত্যোকখন ৰাষ্ট্ৰই সাৰ্বভৌমত্বৰ গৰাকী। কিন্তু সমাজবোৰৰ সাৰ্বভৌম ক্ষমতা নাথাকে। এক নিৰ্দিষ্ট চাৰিসীমাৰ ভিতৰত ৰাষ্ট্ৰৰ শাসন ক্ষমতা সৰ্বাধিক। ৰাষ্ট্ৰই নাগৰিকৰ ওপৰত নিজ সিদ্ধান্ত বলপূৰ্বক জাপি দিব পাৰে, নিৰ্দেশ পালনৰ বাবে ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে। সমাজৰ এনে কোনো ক্ষমতা নাথাকে। সমাজে বিহিব পৰা একমাত্ৰ শাস্তিটো হ'ল আইন উলংঘাকাৰীক সামাজজিক ভাৱে বহিষ্কাৰ কৰা। ৰাষ্ট্ৰই সামূহিক ইচ্ছাক বাস্তৱ ৰূপ দিবলৈ আৰক্ষী, সেনা আৰু আইন-আদালতৰ সহায় প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে।

➢ ৰাষ্ট্ৰই সমাজত শৃংখলা স্থাপন কৰে -

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এই কথা স্পষ্ট হৈছে যে সমাজ আৰু ৰাষ্ট্ৰ একে নহয়। ৰাষ্ট্ৰই সামাজিক শৃংখলাৰ সংৰচনাটো বৰ্তাই ৰাখে। ৰাষ্ট্ৰই সমাজক একেলগ কৰি ৰাখে। সেই দিশৰ পৰা ৰাষ্ট্ৰ হ'ল সামাজিক সংগঠনৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰূপ। ৰাষ্ট্ৰই ব্যক্তিক কিছুমান আইন মানি চলিবলৈ বাধ্য কৰে। ইয়াৰ অবিহনে এক শৃংখলাৱদ্ধ সামাজিক জীৱন যাপন কৰাটো মানুহৰ পক্ষে সম্ভৱ নহ'ব।

➢ সমাজৰ ৰাষ্ট্ৰতকৈ আগতে সৃষ্টি হয়

এই কথা সৰ্বজন স্বীকৃত যে সমাজৰ জন্ম ৰাষ্ট্ৰতকৈ আগতে হৈছিল। ৰাষ্ট্ৰ নামৰ ৰাজনৈতিক সংগঠনটো সৃষ্টি হোৱাৰ বহু আগৰেপৰা সমাজৰ অস্তিত্ব আছে। মানুহ সামাজিকভাৱে সংগঠিত হোৱাৰ আগৰেপৰাই সমাজৰ অস্তিত্বৰ প্ৰমাণ পোৱা

যায়। জনগোষ্ঠী হিচাপে ইঠাইৰ পৰা সিঠাইলৈ মানুহ ঘূৰি ফুৰা সময়তো সমাজ আছিল। সমাজৰ বিৱৰ্তনে মানুহক সুসভ্য আৰু সংগঠিত কৰি তুলিলে। মানুহে কৃষিৰ কলা শিকিলে আৰু এসময়ত এটা সুসংগঠিত ৰাজনৈতিক সংগঠনৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰিলে। এনেকৈয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ জন্ম হ'ল। অৰ্থাৎ, সমাজৰ পৰাই ৰাষ্ট্ৰৰ উৎপত্তি হৈছে।

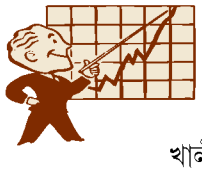
➢ সমাজে ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্দেশ্য নির্ধাৰণ কৰি দিয়ে-

যিহেতু সমাজৰ জন্ম ৰাষ্ট্ৰতকৈ আগতে, সেয়েহে সমাজে ৰাষ্ট্ৰৰ উদ্দেশ্য নির্ধাৰণ কৰি দিয়াৰ সুবিধা পায়। এখন সুস্থ সমাজৰ সদস্যসকলৰ প্ৰকাশ্য অনুমোদন অবিহনে কোনো ৰাষ্ট্ৰই ইয়াৰ চৰকাৰৰ দ্বাৰা গৃহিত কোনো আইন ফলপ্ৰসূভাৱে কার্যকৰী আৰু প্ৰণয়ন কৰিব নোৱাৰে। কিন্তু, সমাজৰ কাম-কাজ নির্ধাৰণ কৰি দিয়াত ৰাষ্ট্ৰৰ ভূমিকা নিচেই সামান্য।

➢ ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে সংগঠন অপৰিহার্য, সমাজৰ বাবে নহয়-

সমাজবোৰ সংগঠিত নাইবা অসংগঠিত উভয় ধৰণৰ হ'ব পাৰে। মানুহ পৰিয়াল আৰু জনগোষ্ঠীৰ সৈতে থাকোতে নাইবা ৰাষ্ট্ৰ গঠনৰ পূৰ্বে ইঠাই সিঠাই ঘূৰি ফুৰোতে সৃষ্টি হোৱা সমাজবোৰৰ ৰূপ সংগঠিত নহয়। ৰাষ্ট্ৰ অথবা চৰকাৰে সমাজক প্ৰথমে সংগঠিত ৰূপ দিয়ে। সামাজিক সংগঠন অবিহনে ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ অস্তিত্ব নাথাকে। চৰকাৰ গঠনৰ লগে লগে ৰাষ্ট্ৰ এক অস্তিত্বশীল সত্বাত পৰিণত হয়।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজৰ মাজত স্পষ্ট প্ৰভেদ আছে। কিন্তু প্ৰভেদ থকা সত্বেও দুয়োটাৰে মাজত এৰাব নোৱাৰা সম্পর্কও আছে। ইটো আনটোৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। ৰাষ্ট্ৰই কল্যাণৰ কাম হাতত নোলোৱা পর্যন্ত সমাজে অগ্ৰগতি লাভ নকৰে। বিপৰীতভাৱে, সমাজে উপযুক্ত বিধৰ মানৱ সম্পদ আৰু অনুকূল সামাজিক পৰিৱেশ গঢ়ি নোতোলা পর্যন্ত ৰাষ্ট্ৰই সুকলমে ইয়াৰ কার্য সম্পাদন কৰিব নোৱাৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

খালী ঠাই পূৰণ কৰক-

(৩) .....ৰাষ্ট্ৰৰ জন্ম হোৱাৰ আগৰে পৰা সমাজৰ অস্তিত্ব আছে।

(৪) নির্দিষ্ট ভূখণ্ড..... গঠনৰহে পূর্বচর্ত, ...ৰ বাবে নির্দিষ্ট ভূখণ্ডৰ প্ৰয়োজন নাই।

৬.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ৰাষ্ট্ৰ হ'ল কোনো এক নির্দিষ্ট ভূখণ্ডৰ ভিতৰত গঠিত এখন স্বতন্ত্ৰ চৰকাৰৰ অধীনত ৰাজনৈতিক ভাৱে সংগঠিত হোৱা মানুহৰ সমষ্টি।

- ৰাষ্ট্ৰৰ চাৰিটা প্ৰধান উপাদান হ'ল- জনসংখ্যা, নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড, চৰকাৰ আৰু সাৰ্বভৌমত্ব।
- এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট অঞ্চলত বাস কৰা সকলো লোকৰ সাৰ্বভৌম সম্প্ৰদায়টোৱেই হ'ল ৰাষ্ট্ৰ।
- সংস্থা হ'ল মাত্ৰ কেইগৰাকীমান ব্যক্তিয়ে গঠন কৰা সাৰ্বভৌমত্ব নথকা সংগঠন।
- কোনো বিশেষ উদ্দেশ্য অথবা প্ৰয়োজন পূৰণৰ অৰ্থে সংস্থা গঠন কৰা হয়।
- সংস্থাবোৰে সংশ্লিষ্ট ৰাষ্ট্ৰৰ আইনৰ অধীনত কাম কৰে। ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ মাজৰ প্ৰভেদ বুজাবলৈ বহুতো স্পষ্ট সংজ্ঞা আৰু সূচক আছে। কিন্তু সাধাৰণভাৱে দুয়োটা অভিধাই একেই অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে বুলি ধৰি লোৱা হয়।
- এটা চৰকাৰী বিভাগক প্ৰায়েই ৰাষ্ট্ৰীয় বিভাগ বুলি উল্লেখ কৰা হয়। কিন্তু বিভিন্ন প্ৰভেদ থকা সত্বেও ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজৰ কেইটামান উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য আছে।
- ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজে কেতিয়াবা ব্যৱহাৰিক দিশেৰে একেখিনি মানুহকে সামৰি লয়। বেছিভাগ সময়তে এখন সমাজৰ অধিকাংশ সদস্য একেখন ৰাষ্ট্ৰৰে নাগৰিক হোৱা দেখা যায়।

৬.৭ আধিক জানিবলৈ

- Dillon, Leiden and Stewart. 1965. *Introduction to Political Science.* New Delhi : Affiliated East-West Press Pvt. Ltd.
- Madhurima. 2016. *Reading in Sociology.* Jalandhar : New Academic Publishing Co.
- Mehta, J. C. 2010. *Fundamentals of Sociology.* Jalandhar. Raj Publishers.
- P. Sharn. 1976. *Comparative Government and Politics.* New Delhi : Meenakshi Prakashan.
- Rodee, Anderson and christol. 1957. *Introduction to Political Science.* London : McGRAW-HILL BOOK COMPANY, INC
- Badyal, J. S. 2008. *Indian Political System,* Jalandhar : Raj Publishers.
- Biswas K, Dipti. 1978. *Political Sociology : An Introduction,* Calcutta : Firma KLM Private Limited.

৬.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

(১) নিৰ্দিষ্ট ভূখণ্ড

(২) মানুহৰ

(৩) ৰাজনৈতিক সংগঠন

(৪) ৰাষ্ট্ৰ, চৰকাৰ

৬.৯ আৰ্হিপ্ৰশ্ন

(১) ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থ আলোচনা কৰক।

(২) ৰাষ্ট্ৰৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ ব্যাখ্যা কৰক।

(৩) ৰাষ্ট্ৰ আৰু সংস্থাৰ মাজৰ প্ৰভেদবোৰ কি কি?

(৪) ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ মাজৰ প্ৰভেদবোৰ ব্যাখ্যা কৰক।

(৫) ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজৰ মাজৰ পাঁচটা প্ৰভেদ উল্লেখ কৰক।

*** ***** ***